

Azərbaycan Respublikası Təhsil

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Beynəlxalq Münasibətlər

EKOLOJİ SİYASƏT VƏ DİPLOMATİYA

Metodik göstəriş

Bakı- 2015

Metodik göstəriş Azərbaycan Dövlət İqtisad
Universitetinin «Beynəlxalq münasibətlər» kafedrasında
hazırlanmışdır.

Tərtibçi: b/m R.M.Məmmədova
Redaktor: dos. R.M.Qurbanov

Rəyçilər: prof. Ş.M.Babayev
dos. S.M.Gözəlova

Metodik göstəriş «İqtisadi diplomatiya» fənninə həsr edilmişdir.

Bu fənn iqtisadi diplomatiyanın bütün sahələrini əhatə edir.

Metodik göstəriş«İqtisadi diplomatiya» fənninin həm ətraflı, həm də məqsədli olaraq öyrənilməsinə kömək məqsədilə hazırlanmışdır. Metodik göstərişin hazırlanmasında fənnin əhəmiyyətindən, müasir mənada, yəni beynəlxalq münasibətlər sahəsində dövlətlərin qarşılıqlı əlaqə modelinin göstərilməsindən və tətbiq edilməsindən bəhs edilmişdir. Metodik göstərişdə fənnə dair ədəbiyyatdan və müəllimlərin mühazirə zamanı qarşılıqlı əlaqə modelinin göstərilməsindən və tətbiq edilməsindən bəhs edilmişdir. Mövzu haqda tövsiyə olunmuş ədəbiyyatdan, müəllimlərin mühazirəsindən ətraflı istifadə etmək məqsəduyğundur.

GİRİŞ

İnsanların təhlükəsiz və sağlam mühitdə yaşaması məsələləri dünya alimlərini hərzaman narahat edib və etməkdədir. Buna baxmayaraq, əsrlər boyu bu məsələlərə lazımi diqqət yetirilməmiş və ekologiyanın qorunmasına biganə yanaşılmışdır. Təəssüf ki, totalitar rejim zamanı insan amili demək olar ki, unudularaq, daha çox qarşıya plan və tapşırıqların icrası, istehsalın artması önə çəkilərək, ekoloji problemlərə axırıncı məsələ kimi baxılırdı.

Məlum olduğu kimi, ekoloji problemlər müasir dünyada həll edilməsi ən vacib olan qlobal problemlərdir və siyasi əhəmiyyət daşımaqdadır, elmi-texniki inqilabın təsiri biosferin iri miqyaslı dəyişdirilməsinə gətirib çıxararaq, ekoloji təzahürlərin yaranmasına səbəb olur və dərin izlər buraxmaqdadır. İri miqyaslı hadisələrlə dolu olan müasir dövr, qarşılıqlı, inkişaf edən sosial və təbii-tarixi amillərlə xarakterizə edilir. Ekoloji problemlər: kosmik problemlər, sülh və tərksilah, demoqrafik, ərzaq problemləri, səhrələşmə, təbii fəlakətlər və s. kimi iqtisadi, sosial, milli, o cümlədən qlobal vəziyyət almış bir çox problemləri müasir dövrün ən çətin problemləri olaraq qalır. Bu gün böyük elmi kəşflər edilir, texnikanın və istehsalın böyük inkişafı baş verir. Müstəmləkə və totalitar rejimlərə son qoymuş, tarixi dövrünün ən qarmaqarışlıq, bir-birini təkzib edən müxtəlif hadisələrlə dolu olan XX yüzillik başa çatmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu yüzillikdə

xalqların soyqırımı və v h si müharibələr ba  vermiş, təbiətin v  mədəniyyətin dađılması, i tahların çox və qəddar olması əsri kimi də tarixin yaddaşına k cm  d r. Bu hadisələrin ba  verməsində insanın rolu təəssüf ki, danılmazdır.

1. Ekologiya nəyi öyrədir?

Məhşur alman təkamülçüsü E. Hekkelin ifadəsinə istinad edilərsə, «ekologiya klassik mənada – canlı orqanizmlə onu əhatə edən canlı və cansız təbiətin qarşılıqlı münasibəti, onların arasında əşya və enerji mübadiləsindən ibarət olmasıdır».

İnsan toplumlarının inkişafı son yüzillik ərzində bütün göstəricilər üzrə ən yüksək həddə gəlib çıxaraq, yer kürəsinin əhalisi kəskin olaraq artmış və indi 6 milyardı keçmişdir. (1992-ci ildə – 5.4 mlrd, 1997-ci ildə – 5.8 mlrd). Beləki, kənd təsərrüfatı və sənayenin gücləri də sürətlə artaraq bu qədər böyük insan kütləsini maddi cəhətdən təmin etmək üçün inkişaf edir. Bu baxımdan, keçmişdə insanlar azla yetərlənmişdirlərsə, bu gün onların istəkləri çoxalaraq artmışdır. Beləliklə, yaşayışın ritmi və yaşayışın standartları da gedərək artmaqdadır.

Müasir dövrdə ekoloji təhlükə sivilizasiyanın inkişafı və beynəlxalq əlaqələrdə həlledici faktorlardan biridir. Görkəmli rus alimi V. Vernadskinin fikrincə, indi insan bu baxımdan təbiət hadisələri ilə eyni təzad daşıyır. Bu baxımdan V. Vernadskinin fikrinə görə, « Ətraf mühitin durumu və təbiət faktorları ilə bağlı olan «mülayim təhlükələr» bu gün güc tətbiq etməkdən daha aktualdır. O, dünyada qüvvələr nisbətində getdikcə daha böyük təsir göstərərək ayrı-ayrı regionlarda münaqişə və müharibələrin başlanmasını reallaşıra bilər».

Görkəmli Azərbaycan alimi, professor Ağayar Şükürov özünün «Sosial ekologiya» kitabında ekologiyanın

şərhini aşağıdakı kimi təsvir etmişdir.

- 1) Bioloji elmlərdən biri olan ekologiya canlı sistemlərin yaşadıkları mühitlə qarşılıqlı tərzini öyrənir.
- 2) Ekologiyaictimai elmlərin və təbii elmlərin cəmiyyət və təbiətin qarşılıqlı təsirinin faktorlarını sintez edən kompleksdir.
- 3) Ekologiyabiosistemin və mühitin, orqanizmlərin, qarşılıqlı təsiri probleminin tədqiqinə ümumelmi yanaşmadır.
- 4) Ekologiya təbiətlə insanların təbiətin qarşılıqlı əlaqələrininpraktiki və elmi problemlərinin məcmusudur.

Qeyd etmək lazımdır ki, başqa bir yanaşmada, məsələn söhbət canlı orqanizmə təsirdən, özü də tək təbiətlə deyil, həm də süni sosial mühitdən gedirsə, o zaman bu ekosistem yox, ətraf və coğrafi mühit, yaxud geosistem adlanır. O səbəbdən də indiyə qədər biz danışır və bundan sonra da yalnız ətraf mühit haqda söhbət edəcəyik. Bu baxımdan mövzunun aktuallığı tələbədə böyük maraq yaratmalı və tələbə tövsiyyə edilmiş ədəbiyyatdan istifadə etməlidir.

Hərbi sahədə silahlanmanın artaraq hərbi təhlükəyə çevrilməsi və ətraf mühitin gedərək çirklənməsi probleminin yaranması XX əsrin 80-ci illərin sonlarında bəşəriyyət üçün dəhşətli bəlaya çevriləcək 2 əsas global böhran yaratmışdır. Buradan məlum olur ki, birinci təhlükə sənəkiyib və ikinci plana keçsə də, tamamilə aradan qalxmayıb və ikinci plana keçib, lakin ikinci

təhlükə güclənərək daha da sürətlənib cəmiyyət üçün daha da ciddi təhlükəyə çevrilməkdədir.

II. Ekoloji mühitin qlobal problemləri və iqlim sistemi

Məlumdur ki, insan planetin sərvətlərini məhv edir vədaima ətraf mühitlə əks münasibətdə olmaqla ona ağır zərbələr vuraraq, dağıdaraq, yandıraraq və torpaqların məhsuldarlığını azaldaraq kasıblaşdırır, havanın və suyun strukturunu dəyişir, bu idarəsi çətin olan prosesi bəşəriyyətin inkişafı kimi qiymətləndirilmişdir. Müasir dövrümüzə qədər sürətlə inkişaf edən insanlarıtəbii resurslarla təmin etmək, ətraf mühitə təhlükəli formada narahatçılıq törətməyə başlamışdır və əvvəllər insan heç vaxt ətraf mühitə belə qüvvətli təsir göstərə bilməmişdir.Bəhs edilən mövzunun öyrənilməsinə əvvəlcə qlobal ekoloji problemlərə nəzər salmaq lazımdır. Dünya miqyasında ən böyük ekoloji problem istiləşmə probleminin olmasıdır.Məhz bütün iqlim sistemi balansının pozulması qlobal istiləşmənin artması ilə bağlıdır.Təbii və antropoloji faktorları qaldırmaq üçün müasir modellərin rolu az deyildir. Məhz antropogen faktorların iqlimin dəyişməsinin başlıca səbəbkarları olması, bu modellərdən məlum olmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yalnız təbii səbəbləri nəzərə alsaq, model ayrıləri kəskin müsbət şəkil alacaq ki, bu da faktiki olaraq temperatur ölçüsü ilə əlaqələndirilərək iqlimin qlobal istiləşməsi, quraqlıq,

dünya okeanının səviyyəsinin artması, qədim, eyni zamanda əbədi buzların əriməsi, çay axınlarının azalması, torpağın deqradasiyası, təbii zona və ekosistemlərin yenidən qurulması kimi problemlər təsahür edəcəkdir.

III. Ekoloji problemlərinin kəskinləşməsi əsas səbəbləri

Müasirdövrə ətraf mühitlə bağlı problemlərin kəskinləşməsi (industrial) sənayecəmiyyətinin təkamülünün qanunauyğun nəticəsidir ki, bunun sayəsində həmin cəmiyyət «ümumcəmiyyət rifahı»ndan, «III ümumriskli cəmiyyət»ə transformasiya olunmuşdur və o özünün ortaya çıxardığı ekoloji təhlükəni nəzarətdə saxlamaq bacarığı və ya iqtidarı baxımından çox zəifdir. Bu baxımdan mövzunun öyrənilməsində tələbə dünyanın təhlükənin başlıca mənbəyi deyil, əsas mənbə - ekstensiv yolla fəaliyyət göstərən sənaye cəmiyyətində insanların artan inkişafında ekoloji tələbatı ilə bağlılığına nəzər salınmalıdır. Bu baxımdan, əgər iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə iki bir-birinə əks olan istiqamətdə proseslər davam edirsə, inkişaf etməkdə olan, habelə keçid dövrü iqtisadiyyatı mərhələsini yaşayan ölkələrdə vəziyyət daha da acınacaqlı olaraq qalmaqdadır. Eyni zamanda, bu ölkələr sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrə çatmaq şəraitində, öz ölkələrinin təbii ehtiyatlarından daha çox istifadə etmək məcburiyyətindədirlər.

Məlum olduğu kimi, XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq cəmiyyətlə təbiət arasında «maddələr mübadiləsi» olduqca genişlənərək artaraq və ətraf mühitin vəziyyətinin korlanmasına səbəb olmağa başladı, bunun da nəticəsində cəmiyyətin təbiətə «təzyiqi» urbanizasiyası, sənayeləşmə, kənd təsərrüfatının intensivləşdirilməsi prosesində daha da artmaqda davam edir. Bu gün ətraf mühitin mühafizəsi problemləri əsasən 3 başlıca sivil, regional və qlobal səviyyədə ölçülür. Təbii resursların zənginliyinə (atmosfer, dünya okeanı) görə daha vacibdir, çünki bu sərvətlər ümumbəşəri sərvətlərdir və buna görə də qlobal səviyyə öz dünyəviliyi ilə, təbii resursların zənginliyinə (atmosfer, dünya okeanı) görə daha vacibdir, çünki bu sərvətlər ümumbəşəri sərvətlər olaraq qalır.

Mövzunun öyrənilməsində əsas tələbənin diqqətini bəzi önəmli məqamlara yönəltmək lazımdır. Bu haqda tövsiyə olunmuş ədəbiyyatdan, müəllimin mühazirəsindən ətraflı istifadə etmək məqsədəuyğundur.

IV.Ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasında BMT-nin əsas fəaliyyət istiqamətləri

Dünya miqyasında cəmiyyət və təbiətin qarşılıqlı münasibətilə bağlı problemlərə kompleks yanaşmaq, ümumi konsepsiya hazırlamaq istiqamətində təşkil edilmiş ilk böyük tədbir kimi 1972-ci ildə Stokholmda

(İsveç) BMT çərçivəsində ətraf mühitə həsr olunmuş konfrans keçirildi. Bu tədbir BMT-nin keçirdiyi ümumi konsepsiya işləyib hazırlamaq istiqamətində ilk böyük tədbir kimi yadda qalmışdır. Bu konfransda ilk dəfə qeyd olundu ki, insanları əhatə edən təbii mühit iki əsas tərkib hissədən ibarətdir: təbii və antropogen mühit və bəhs edilən bu sahə, təbiət məvhumundan əsaslı fərqlə malik olmuşdur. Məhz elə bu sahə də insanların fəaliyyət göstərdiyi ətraf mühitdir, bu sahə eyni zamanda ictimai istehsalın şərtləri və məqsədini təşkil edərək fəaliyyət göstərir.

Bəhs edilən mövzunun öyrənilməsində əsasən beynəlxalq miqyasda Sİ (sabit inkişaf) ideyası özünün sonrakı inkişafı BMT-nin 1972-ci illə ətraf mühitə həsr olunmuş Stokholm konfransında, oma klubu məruzəsi ilə bir vaxtda yeni impuls olması diqqəti cəlb edir. Məhz o zamandan başlayaraq demək olar ki, ətraf mühit sahəsində müasir diplomatiya özünü fəal şəkildə göstərir. Görkəmli alim, professor Riçard Benedik ətraf mühit sahəsindəki yeni diplomatiyanın mahiyyətini özündəəks etdirən 5 faktora bölmüşdür:

1. Diplomatiya predmetinin özünün təbiəti;
2. Alim və elmin rolu;
3. Danışıqların mürəkkəbliyi;
4. Danışıqların nəticələrinin vacibliyinin unikallığı;
5. Yeni imkanlar və yanaşmalar.

Bəhs edilən konfrans qlobal miqyasda cəmiyyət və təbiətin qarşılıqlı təsirinə kompleks yanaşmalarla ilk praktiki, əməli tədbir olmuşdur.

Beləliklə, ətraf mühit probleminə beynəlxalq miqyasda diqqət yetirilməsi ön plana çıxarılaraq inkişaf etdirilmişdir.

Məhz Stokholm konfransının birbaşa nəticəsi və eyni zamanda onun qərarlarının yerinə yetirilməsini stimullaşdırmaq zərurəti kimi 1983-cü ildə BMT Baş Assambleyasının qərarı ilə Qru Hazlem Brundfləndin rəhbərliyi ilə ətraf mühit və inkişaf üzrə Beynəlxalq Komissiyanın yaradılmasını qeyd etmək olar. 5 iyun “Ümumdünya ətraf mühit günü” kimi qeyd olunur ki, buna da 5 iyun 1972-ci il tarixdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının İsveçin paytaxtı Stokholm şəhərində keçirilən iclasında qeyd olunmasına qərar verilmişdir və növbəti ildən həmin gün hər il dünyada təntənəli şəkildə qeyd olunur.[virtualaz.org/bugun/]

Əgər ətraf mühitin nəzəriyyəsi və inkişafının qarşılıqlı təsiri haqqında komissiyanın ideyalarını və tövsiyyələrini nəzərdən keçirərək BMT Baş Assambleyası resursların idarə edilməsi prinsiplərinin yerinə yetirilməsini qısaca ifadə etmək məqsədilə 1989-cu ildə ətraf mühit və inkişaf üzrə Ümumdünya Konfransı keçirmək haqqında qərar qəbul edildi.

Ümumdünya «Rio-92» konfransı 1992-ci ildə Rio-de-Janeyro şəhərində baş tutmuşdur. Bu konfrans Stokholm konfransının ideyalarının davamı və inkişafı demək idi. Buna baxmayaraq, əvvəlkindən fərqli olaraq bu konfransda 114 dövlət və hökumət başçısı iştirak etmiş və eyni zamanda burada ətraf mühit problemləri üzrə «Global Forum»da keçirilmişdir. Rio-de-Janeyroda keçirilmiş konfransın, «Stokholm-72» konfransından

mühüm fərqi burada ətraf mühit problemləri üzrə məsələlərindən sosial, iqtisadi və siyasi problemlərə keçirilməsi idi ki, onların həlli ekoloji böhranı zəiflətməli və ekoloji fəlakətlərin qarşısını alaraq, ona mane olmaq idi. Bu baxımdan «Rio-92» konfransı şübhəsiz dünya siyasətində əvəzolunmaz hadisə kimi tarixə düşmüşdür.

«Qlobal Forum»un iştirakçıları etiraf etmişlər ki, ətraf mühitin davamlı deqradasiyasının əsas iqtisadiyyatın qloballaşması, borclar, yoxsulluq, istehsalat və istehlakın əlverişsiz strukturu inkişaf məqsədilə yardımın həcmnin azalması, inkişafda olan ölkələrdə özəl investisiyaların qeyri-bərabər paylaşılması təşkil edilərək həyata keçirilməkdədir.

Bu forumda haqlı olaraq, elm və təbiətin mühafizəsi siyasətinin qarşılıqlı əlaqəsi, yəni təbiətin mühafizəsi və informasiya texnologiyalarının zəruriliyi qeyd olunaraq, nəzərə çatdırılmışdır.

Bəhs edilən formda, 1977-ci ildə Nyu-York forumundan fərqli olaraq, Rioda qəbul olunan qərarlar ilə onların reallaşması üçün həyata keçirilən tədbirlər arasındakı uçurum getdikcə artaraq geniş miqyas almaqdadır.

Müasir dövrdə hal- hazırkı vəziyyətin əsas səbəbləri açıqlanmışdır: inzibati-siyasi əməliyyatların mükəmməl halda olmaması, siyasi iradə və praktik tədbirlərin həyata keçməməsinin təcili olması ilə əlaqədar olaraq, düşüncənin çatışmazlığı və s. göstərmək olar. Bu baxımdan elə təsəvvür yaranır ki, əgər siyasi iradə

olsaydı və milli, beynəlxalq strukturlar effektiv işləsəydi, davamlı inkişaf konvensiyası uğurla nəticələnə bilərdi.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, mövzunun öyrənilməsində tələbənin istifadə olunmuş ədəbiyyatdan və internet resurslarından istifadə etməsi vacibdir.

V. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində YUNEP-in fəaliyyəti

Ekoloji siyasət və diplomatiya mövzusunun öyrənilməsində əsas faktorlardan biri ətraf mühitin mühafizəsində rol oynayan təşkilatların bu sahədəki fəaliyyətləridir ki, bu da dünya siyasətində ətraf mühit sahəsində əsas olmasa da, zəruri rol oynayan 1972-ci ildə yaranmış YUNEP təşkilatını göstərmək olar. Ətraf mühit problemlərinin həllində qəbul edilmiş bir sıra mühüm Konvensiyalar YUNEP-in bilavasitə iştirakı ilə hazırlanmışdır və bu əsasən, BMT tərəfindən hazırlanmış mühüm konvensiyalarda öz əksini tapmışdır. Bu baxımdan, Aralıq dənizinin çirklənmədən mühafizəsi üzrə Komissiya və Protokol, Ozon qatının mühafizəsi haqqında Vyana konvensiyası və b. Bu gün dəniz mühitinin kimyəvi maddələrlə, digər çirklənmə mənbələri ilə çirkləndirilməsinin qarşısını almaq üzrə YUNEP ekspertləri dövlətlərin davranışının rəhbər prinsiplərini işləyib həyata keçirirlər.

1989-cu il tarixli Bazel konvensiyasının həyata keçirilməsi məsələləri, 1993-cü ilin may ayında özünün

17-ci sessiyasında yeni istiqamətlər, yeni tələbatlarla yanaşı YUNEP-in İdarəetmə Şurasının növbəti sessiyalarında ətraf mühitin mühafizəsi üzrə mühüm məsələlər müzakirə edilmişdir. YUNEP-in İdarəetmə Şurasının 18-ci sessiyasında isə Ozon qatının mühafizəsi üzrə Protokolun metodları işlənib hazırlanaraq proqram təsdiq olunmuşdur ki, bu da aşağıdakı ekoloji problemlərdən ibarətdir.

1. Təbii ehtiyatlardan istifadə və onun idarə edilməsi;
2. Sabit istehsal və tələbat;
3. İnsanların sağlamlığı və səhhəti üzrə ətraf mühitin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
4. Qloballaşma və ətraf mühit məsələləri.

Bəhs edilən mövzunun öyrənilməsində əsas faktorlardan biri ətraf mühitin mühafizəsində rol oynayan təşkilatların bu sahədəki fəaliyyətləridir.

Bu gün YUNEP həmçinin elm və siyasət arasında, hökumət və qeyri-hökumət strukturları arasında, ətraf mühit və global miqyaslı inkişaf arasında əlaqələndirici rola malik olmalı və fəaliyyət göstərməlidir.

YUNEP təşkilatının əsas şüarı və fəaliyyət prinsipi aşağıdakılardır:

1. Ətraf mühit məsələsi ilə bağlı informasiyanın qiymətləndirilməsi və yaranan problemlər haqqında erkən xəbərdarlıq etmək;
2. Təbiətin mühafizəsi katibliyinin fəaliyyətinin koordinasiyasının gücləndirilməsi və təbiəti mühafizə siyasəti sahəsində alətlərin işlənib hazırlanması;

- 3.Yeni su ehtiyatlarının mühafizəsi;
4. İstehsalatın ekoloji təhlükəsizlik modelləri;
- 5.Afrika ölkələrinə yardım məsələsi.

Hal-hazırda dünyanın inkişaf etmiş ölkələri, öz ölkələrində təbiətin mühafizəsini müvəffəqiyyətlə həyata keçirməkdədirlər:

- Atmosferə tullanan zəhərli qazların qarşısı alınır;
- Neft məhsullarının, zəhərli kimyəvi maddələrin çaylara və dənizlərə axıdılmasının qarşısı alınır;
- Torpaq və sudan, meşədən səmərəli şəkildə istifadə olunur;
- Ümumdaxili məhsul vahidinə düşən xammal və enerji ehtiyatlarından istifadə ixtisara salınır.

VI. Qlobal istiləşmə və meşə ehtiyatlarının məhv edilməsi

Hal hazırda qlobal iqlimin qorunması istiqamətində dünya miqyasında bir sıra məsələlər üzərində işlənələrək, həyata keçirilməkdədir. BMT-nin İqlim dəyişmələri üzrə məlumudur ki, 1992-ci ildə Konvensiyası qəbul olunub ki, burada da əsas məqsəd iqlim dəyişmələrinin müəyyən çərçivəyə salınması məqsədi güdür və Kioto protokolu bu konvensiyanın işlək mexanizmi kimi fəaliyyət göstərməkdədir. Bu baxımdan, bütün bu qlobal istiləşmə təbliğatı ilə yanaşı son illərə əsasən kosmosdan çəkilən şəkillər vasitəsilə aparılan çoxsaylı tədqiqatlar yaxın gələcəkdə qlobal istiləşmə

yox, qlobal soyuqlaşmanın olacağı barədə xəbərlər verir. Müasir dövr dünya alimləri və ictimaiyyəti, Yer kürəsi üzərində qlobal istiləşmənin yaxınlaşması ilə əlaqədar həyəcan xəbərləri vermişdilər. Bu barədə dünyanı cənginə alan bu nəzəriyyəyə alimlərfərqli fikirlər söyləmişdilər. Məhz bu baxımdan rus alimləri qərb alimlərinə nisbətən qlobal istiləşmə haqda daha ehtiyatlı danışır və ehtiyatla proqnozlar verməkdədirlər və son vaxtlar rus alimlərindən Həbibulla Abdusmatov başda olmaqla, F.Toporov, A.Baqrov, A.Soliseviç, V. Koval və b. dünyada geniş tətbiq olunan «qlobal istiləşmə» fenomeni haqqında çıxış edərək qeyd edirlər ki, bütün tədqiqatlar göstərir ki, son illər atmosfer havası -20 C-ə qədər aşağı düşüb və yaxın illərdə isə -50 C aşağı düşəcəyi proqnozlaşdırılır. Qərb alimləri XX əsrin 80-90-cı illərində iqlimi müşahidə edərkən məlumat götürdükləri bütün məntəqələrində ən yüksək rəqəmləri götürərək proqnoz vermişlər ki, Yer kürəsində «qlobal istiləşmə» baş verir və bu baxımdan vahid mexanizm olaraq ən mürəkkəb ekosistem kimi meşə massivini göstərmək olar və buraya təbiətin müxtəlif komponentləri işləyir: heyvanlar və bitki aləmi, su, atmosfer, dağ növləri daxildir. Ekosistemin fərqli funksiyaları və s. xidmətinin dəstəklənməsində, meşələr vacib əhəmiyyətlidir. XX əsrin II yarısı təəsüf ki, meşə ekosistemlərinin deqradasiyası ilə müşahidə olumaqdadır. Qeyd etmək lazımdır ki, 1990-cı illərdə 2,4% dünya meşə massivi məhv edilərək yararsız hala

salınmışdır ki, bu da bütün dünyada meşə ərazisi 3,9 mlrd. sahəsini təşkil edir.

Məlumdurki, 1992-ci ildə Rio-de-Janeyroda meşə ehtiyatlarının məhv edilməsi probleminə dair ətraf mühit üzrə keçirilmiş konfransda bir çox qərarlar qəbul edilmiş və həyata keçirilməkdədir.

Bu baxımdan tələbənin müəllimin yardımını ilə öyrəndiyi problemlərə və istifadə etdiyi ədəbiyyatlara obyektiv yanaşması zəruridir.

VII. Ekoloji problemlər və səhralaşma prosesi

Müasir dövr BMT ekspertləri səhralaşma proseslərini və onun yayılmasının ekoloji situasiyalarının pisləşməsi kimi qiymətləndirərək, qeyd edirlər ki, bu proses nəticəsində quraq, yarımquraq ərazilərin məhsuldarlığı səhra səviyyəsinə kimi enməkdədir və bu proses əsasən tədricən gedərək, meşəsizləşmə probleminin su ehtiyatları problemləri ilə bağlı birbaşa əlaqəlidir.

YUNESKO-nun «Dünyanın su ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi Proqramı» çərçivəsində «Su insanları üçün, su həyat üçün» sənədində (2002-ci il) ətraflı icmalı əks etdirilmişdir.

Təxminən, 1 mlrd. insan təhlükəli içməli sudan istifadə etmək problemi ilə qarşı-qarşıyadır.

Son dövr üçün BMT-nin proqnozuna görə, 2030-cu ilə Yer kürəsi əhalisinin 47%-i su qıtlığı ilə qarşılaşacaq.

Hal-hazırda dünya əhalisinin 40%-i su çatışmazlığından əziyyət çəkir və dünyanın demək olar ki, hər yirində su hövzələrinin azalması, çirklənməsibaş verir ki, bu da ətraf mühitə, insanların sağlamlığına mənfi təsirini göstərməklə yanaşıbir çox ölkələr arasında münaqişələrin yaranmasına səbəb olur.

Bu xəbərdarlıqlara görə, 2020-ci ildə iqlimin dəyişməsinə görə təkcə Afrikada 75 milyondan 250 milyona qədər insan bu vəziyyətə çatacaqdır.

Buna görə səhra rayonlarında su çatışmazlığıəhalinin aktiv miqrasiyasının əmələ gəlməsinə səbəb olur. Hesablamalara görə bu gün ekoloji köçkünlərin sayı 250 mln. nəfər təşkil edir.

Artıq bir çox ölkələr bu gün sudan istifadənin son həddinə gəlib çataraq və bu vəziyyətdən əziyyət çəkməkdədir. Bu baxımdan su qıtlığı Mərkəzi Asiya ölkələrinə dətəsirini göstərməkdədir. Regionun əsas çayları olan, Amudərya və Sırdərya bir neçə ölkələrin ərazisindən keçdiyinə görə həminölkələr sudan istifadə edilməsi ilə əlaqədar müqavilələr bağlamağa məcbur olmuşlar. Həmin çayların suyundan düzgün istifadə edilməsi səbəbindən Aral dənizi (göl) qurumaq təhlükəsi ilə üzləşərək, ətraf mühitə bir çox ekoloji problemlər yaratmışdır.

Bu gün qlobal istiləşmə,quraqlıqların artması, meşələrin qırılması, su ehtiyatları qıtlığı problemləri daha bir qlobal miqyaslı ekoloji xarakterli probleminə - səhralaşma probleminə birbaşa təsir edir.Səhralaşma iqlim dəyişməsi vəinsan fəaliyyəti də daxil olmaqla

müxtəlif amillər nəticəsində quraq,yarımquraq və quru subqumid rayonlarda torpaqlarda torpaqların deqradasiyasına səbəb olur. Eyni zamanda bu prosesə daha çox öz-özlüyündə ekoloji cəhətdən zəif olan quraq torpaqlar məruz qalır və bu gün quraq ərazilərin təxminən 70% deqradasiyaya uğramışdır.

VIII. Azərbaycan Respublikasında ekoloji problemlər və onların aradan qaldırılması sahəsində dövlət proqramları.

Ətraf mühitin mühafizəsi ümumbəşəri səviyyədə narahatlıq doğurduğu üçün, XX əsrin sonlarına yaxın bu sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlar və fəaliyyətlərini və qarşılıqlı əlaqələrini genişləndirmək xüsusilə diqqəti cəlb edir. 1997-2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikası arasında Gürcüstan, Türkiyə, Moldova, Qazaxstan, Rusiya Federasiyasının Dağıstan Respublikası bir sıra beynəlxalq konvensiyalara qoşuldu və ətraf mühitin mühafizəsi məsələsinə dair hökumətlərarası birgə əməkdaşlıq sazişləri imzalandı vəeyni zamanda Azərbaycan Respublikası Avropa Energetika Xartiyasının Protokoluna qoşuldu.

Bütün dünya ölkələri kimi Azərbaycan da bir çox ekoloji problemlərlə üzləşmişdir. Ekoloji balansın qorunması, su və torpaq ehtiyatlarından düzgün istifadə, onların global problemlərindəndir. Bu problemlərin həlli Azərbaycanın qarşısında duran strateji məsələlərdəndir.

Bu günə qədər, Azərbaycan Respublikası 20 konvensiyaya qoşulmuş, müvafiq protokollar

imzalamışdır, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 2003-cü ildə təsdiq olunmuş “Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair” və “Meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair” milli proqramlar, həmçinin “Dövlət Proqramına daxil edilmiş tədbirlər ardıcıl həyata keçirilməkdə davam etməkdədir. Bu baxımdan, həmçinin “Azərbaycan Respublikasında “hidrometeorologiyanın inkişafı”na dair, həmçinin 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında” 2007-ci il 20 iyun tarixdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında”, o cümlədən 2007-ci il 20 iyun tarixli “Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması üzrə bəzi tədbirlər haqqında” imzaladığı sərəncama əsasən Kür və Araz çaylarının suyundan istifadə edən yaşayış məntəqələrinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təmin edilməsi məqsədilə qısa müddət ərzində konkret tədbirlər görülərək həyata keçirilir.

2010-cu il Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən “Ekologiya İli” elan edilmişdir və bu baxımdan ekologiya ili çərçivəsində paytaxtda və digər iri şəhərlərdə, parkla salınır, yaşıllaşmaya daha geniş əhəmiyyət verilərək, ətraf mühit problemlərinin həll olunması sahəsində digər təşəbbüslər reallaşdırılaraq həyata keçirilməkdədir.

Bu günə qədər qeyri-qanuni qurum olan Dağlıq Qarabağ işğal olunmuş ərazilərdə ekoloji şəraitin qorunması haqqında beynəlxalq təşkilatlar qarşısında heç bir məsuliyyət daşmadığına görə, bu ərazilərdə ekoloji mühit getdikcə daha da ağırlaşır və təhlükəli fəsadlar törətməkdə davam edir.

1 sentyabr 2013-cü il tarixdə AŞPA-nın Sədarət Komitəsi "Azərbaycanın işğal altında olan ərazisindəki Sərsəng Su Anbarının təhlükəli vəziyyətinin yarada biləcəyi humanitar fəlakətə dair" qətnamə təklifini təsdiqləyib və baxılmaq üçün büroya göndərib. Buna baxmayaraq, təəssüflər ki, Ermənistan Sərsəng Su Anbarı üzərinə nəzarəti saxlamaqla, Azərbaycanın hüquqi rejimini və beynəlxalq hüququnu hələ də pozmaqda davam edərək ərazilərimizin dördüdə biri üzərində, davam edərək ekologiyasına ağır zərbələr vurur xüsusən, Sərsəng Su Anbarı üzərinə nəzarəti saxlamaqla, Azərbaycanın hüquqi rejimini və beynəlxalq hüququnu hələ də pozmaqda davam edirlər.

Nəticə

Beləliklə, XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq cəmiyyətlə təbiət arasında «maddələr mübadiləsi» olduqca genişlənərək artmışdır və ətraf mühitin vəziyyətinin korlanması müşahidə olunmağa başladı və bunun da nəticəsində cəmiyyətin təbiətə «təzyiqi» urbanizasiyası, sənayeləşmə, kənd təsərrüfatının intensivləşdirilməsi prosesində daha da artmaqda davam edir. Bu gün ətraf mühitin mühafizəsi problemləri

əsasən 3 başlıca sivil, regional və qlobal səviyyədə ölçülür. Təbii resursların zənginliyinə (atmosfer, dünya okeanı) görə daha vacibdir, çünki bu sərvətlər ümumbəşəri sərvətlərdir və buna görə də qlobal səviyyə öz dünyəviliyi ilə, təbii resursların zənginliyinə (atmosfer, dünya okeanı) görə daha vacibdir, çünki bu sərvətlər ümumbəşəri sərvətlər olaraq qalır.

Müasir dövrdə beynəlxalq stabilləşməyə təkcə təbii resurslara malik olmaq həlledici rol oynamır, eyni zamanda yağıntının miqdarı, materik və dağlarda buzlaqların ərimə sürəti, səhraların getdikcə artaraq genişlənməsi, çayların daşaraq yataqlarını dəyişməsi, əkin və otlaq sahələrinin quruyaraq azalması, antropagen fəaliyyətin fəsadları kimi əhalinin sağlamlığı təhlükəsinin artması, xəstliklərin çoxalaraq artması, təbii fəlakətlər, çay, dəniz, gül, dünya okeanı, atmosferin çirklənmə dərəcəsi, bataqlıqların və meşələrin eybəcər hala gəlməsi, bioformalaşmanın ixtisara düşməsi kimi faktorlar daha mühüm rol oynayaraq təhlükəli vəziyyət yaradır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Авдеева Т.Г.Экологическая дипломатия-«Международная жизнь»,№5, 2001 г.

2. Барабанов О.Н. Глобальная проблема водных ресурсов //Современные глобальные проблемы мировой политики – Москва.,2009
3. Браун Л. Экономика. Как создать экономику, оберегающую планету – М., Весь мир , 2003 г
4. Qərib Məmmədov, Mahmud Xəlilov. Ekologiya, Ətraf mühit və İnsan. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı-«ELM» -2006
5. Глазовский Н.Ф. География, общество, окружающая среда. М., Городец 2004 г.
6. Qloballaşma şəraitində iqtisadi diplomatiya. Dərs vəsaiti. L.M.Kapitsanın redaktəsilə., Bakı-2012.
7. Данилов-Данилян В.И. Глобальные климатические изменение и Киотский протокол Стокгольм, Рио Йоханнесбург. Вехи кризиса – М., Наука. 2004 г.
8. Əliyev Z. Ekoloji terror və Sərsəng su anbarı. «KarabakhINFO.com»(məqalə) Bakı-2013-cü il.
9. Hüseynov Sakit. Davamlı insan inkişafı və ekoloji təhlükəsizlik.Qloballaşma şəraitində davamlı inkişafın aktual problemləri mövzusunda Beynəlxalq konfransın materialları. Bakı, Azərbaycan Universiteti, 4-5 may 2011-ci il.
10. Xəlilov T.A, Zeynalova M.Ə.Qlobal

11. ekoloji problemər
(Aliməktəblərüçündərs vəsaiti) Bakı, “MBM”,
2013.
12. İqlim dəyişməsi ilə bağlı Ümumdünya
konfransı. 29 sentyabr-3 oktyabr 2003-cü il.
Konfrans materialları.
13. Глзовский Н.Ф. География, общество,
окружающая среда. М., Городец 2004 г.
14. Qloballaşma şəraitində iqtisadi diplomatiya.
Dərs vəsaiti. L.M.Kapitsanın redaktəsilə.,
Bakı-2012.
15. Şükürov A. Müasir dövrün qlobal ekoloji və
demoqrafik problemlərinin sosial-fəlsəfi
məhiyyəti. Bakı – 1984
16. Вернадский В.И. «Живое видество». М.,
1978.
17. Всемирная конференция по изменению
климата. Москва, 29 сентября – 3 октября
2003 г., труды конференции, М., 2004 г.

İnternet resursları

1. http://www.meteo.ru/wccc2003/index_r.htm
2. <http://un.org/ru/documents/ods.asp?m= A/RES/62/98>
4. <http://www.un.org/russian/ecosor/about/sustalev>
5. <http://www.gefweb.org>

6. <http://un.org/russian/documen/convents/desertification.pdf>
7. <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001295/129556r.pdf>
8. <http://www.un.org/documents/ods.ads?m=E/CN.18/2009>.
9. <http://www.un.org/documents/ods.ads?m=E/CN.18001>
10. www.garabagh.net
11. eco.gov.az/az/44
12. eco.gov.az/.../417
13. www.azerbaijans.com]
14. files.preslib.az/projects/azereco
15. sarsang.org/.../216

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....

I. Ekologiya nəyi öyrədir?

II. Ekoloji mühitin qlobal problemləri və iqlim sistemi.....

III. Ekoloji problemlərin kəskinləşməsinin əsas səbəbləri.....

IV. Ətraf mühitin mühafizəsi və ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasında BMT-nin əsas fəaliyyət istiqamətləri.....	
V. Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində YUNEP-in fəaliyyəti.....	
VI. Qlobal istiləşmə və meşə ehtiyatlarının məhv edilməsi.....	
VII. Ekoloji problemlər və səhralaşma prosesi.....	
VIII. Azərbaycan Respublikasında ekoloji problemlər və onların aradan qaldırılması sahəsində dövlət proqramları.....	
Nəticə.....	
İstifadə olunmuş ədəbiyyat.....	